

Тернопільський відділ Українського географічного товариства

ВІСНИК

Тернопільського відділу

Українського географічного товариства

Тернопіль-2019

УДК 91 (477.84)

В 53

Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. – Тернопіль: СМП "Тайп". – №2 (випуск 2). – 2019. – 128 с.

Адреса видавця: 46027, Україна, м.Тернопіль, вул. М.Кривоноса 2, каб. 130.

Засновано у листопаді 2017 року. Виходить 1 раз на рік.

Друкується за рішенням Президії Тернопільського відділу Українського географічного товариства

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Вігенко І.М. – к.г.н., заступник директора, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Качан Є.П. – к.е.н., професор, зав. кафедри, Тернопільський національний економічний університет.

Кузишин А.В. – к.г.н., доцент, декан географічного факультету, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Свинко Й.М. – к.г.-м.н., професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Сивий М.Я. – д.г.н., професор, зав. кафедри, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Царик Л.П. – д.г.н., професор, зав. кафедри, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (головний редактор).

Царик П.Л. – к.г.н., доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (відповідальний секретар).

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Технічний редактор:
П.Л.Царик.

Дизайн обкладинки:
П.М.Дем'янчук

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Андрій Кузишин РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1999-2014 РР.)	4
--	---

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Мирослав Сивий ТЕРНОПІЛЬСЬКЕ ПОДНІСТРОВ'Я – ІСТОРІЯ В КАМЕНІ	10
Йосип Свинко, Петро Дем'янчук, Сергій Гулик СУЧАСНІ ГЕОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТІЙКІСТЬ ЖИТЛОВИХ ТА АРХІТЕКТУРНО-ІСТОРИЧНИХ БУДІВЕЛЬ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ	16
Ганна Чернюк СЕЗОННІ ЗМІНИ НАПРЯМУ І ШВИДКОСТІ ВІТРІВ НА ПІВДНІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	24

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Богдан Заблоцький ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРИЧИНИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	30
Михайло Потокій, Вікторія Гуменюк, Юлія Сеник СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ЕКСПОРТІ ПОСЛУГ З ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	34

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ЗАПОВІДНА СПРАВА

Петро Царик ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД БАСЕЙНУ Р.НІЧЛАВА	39
Ігор Кузик, Зоряна Кузик СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ БАСЕЙНУ РІЧКИ НІЧЛАВИ	44

КРАЄЗНАВЧІ НАРИСИ ТА ТУРИЗМ

Любомир Царик, Володимир Царик СЕЛО БАЗАР: КРАЄЗНАВЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ НАРИС	49
Василь Файфура КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ САКРАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ СЕЛА СИВОРОГИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ	54
Леся Царик ГЕОГРАФО-КРАЄЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА С. ІЛAVЧЕ	60
Наталія Флінта ГЕОГРАФІЯ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ	67
Іван Рудакевич НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ	72
Тетяна Грухіна ПОДОРОЖ У КАЗКОВИЙ СВІТ “МЕДОБОРІВ”. ОПИС ЕКСКУРСІЙНОЇ ПОЇЗДКИ	78

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА

Ольга Варакута ГЕЙМІФІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	85
Мирослава Питуляк, Микола Питуляк РОЗВИТОК ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ (Студентська науква конференція,присвячена 160-річчю від дня народження П.А.Тутковського)	92
Наталія Таранова ВИДАТНІ ГЕОГРАФИ-МЕТЕОРОЛОГИ	96
Світлана Добровольська, Людмила Вітко ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ПІД ЧАС ЕКСКУРСІЙ ТА ПОХОДІВ	107

ЕКОЛОГО-ОСВІТНІ ТА ЕКОЛОГО-ВИХОВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Галина Калінська, Любов Янковська ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	115
Ігор Чеболда, Іван Каплун ЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ В ЗАПОВІДНИХ ОБ'ЄКТАХ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ВИСОКО-КВАЛІФІКОВАНОГО ФАХІВЦЯ-ЕКОЛОГА	119

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ	124
ВТРАТИ	128

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ БАСЕЙНУ РІЧКИ НІЧЛАВИ

Ігор КУЗИК*, Зоряна КУЗИК**

* Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
аспірант кафедри геоєкології та методики навчання екологічних дисциплін

** Копичинецька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2, вчитель географії

У статті розглянуто проблему землекористування адміністративних одиниць в межах басейну річки Нічлави. Оцінено розораність басейну, яка становить 61%, лісистість – 16% та забудованість – 6,7%. Визначено, що у чотирьох сільських радах переважно Борщівського району розораність є вищою 75%. В цих же адміністративних одиницях показник залісненості коливається в межах 0,5-7%. Заповідність басейну річки Нічлави становить 15%, тут зосереджено близько 70-ти об'єктів природно-заповідного фонду. Частка природних угідь в басейні р. Нічлави становить лише 30%. У зв'язку з цим нами розроблена оптимізаційна модель землекористування басейну річки Нічлави. Запропонована модель ґрунтується на ландшафтно-адаптованому використанні земель, збільшенні лісистості території на 10% та досягненні в межах басейну 50% природних угідь.

Ключові слова: річка Нічлави, землекористування, лісистість басейну, земельні угіддя, оптимізація.

Постановка проблеми. На даному етапі суспільного розвитку однією із глобальних проблем є ефективне використання земельних ресурсів у басейнах річок, оскільки басейновий підхід дає можливість комплексно і взаємопов'язано розглядати проблему збалансованого природокористування. Стан природокористування в межах річкових долин виступає індикатором збалансованого розвитку території, оскільки тут поєднуються економічні, соціальні і екологічні інтереси місцевих громад. Малі річки, в тому числі річка Нічлава, найтісніше пов'язані зі своїм водозбором, і будь-які негативні процеси, які відбуваються у басейні, значною мірою відображаються на стані ландшафтів річкових долин. Для оптимального функціонування малих річок організація господарської діяльності в басейнах повинна бути еквівалентною за обсягом з їх природним потенціалом, тому вагоме значення для стабілізації екологічного стану басейну річкових систем має вивчення структури землекористування території прирічкових ландшафтів.

Аналіз останніх документів та публікацій. Дослідженням гідрологічних ресурсів Тернопільської області, проблеми малих річок та їх збереження, оптимізацію землекористування басейнів річок займається широке коло науковців. Загальна характеристика річки Нічлави висвітлена у монографічних дослідженнях Тернопільського наукового еколого-географічного центру, зокрема таких науковців, як: Свинко Й.М. [11], Мариняк Я.О. [8], Заставецька О.В. [6]. та інші. Проблему землекористування басейну річки Нічлави у свої дослідженнях висвітлював Вітенко І.М. [2]. Гідроєкологічні проблеми малих річок Тернопільщини та проблеми оптимізації землекористування їх басейнів досліджували Царик Л.П. [12,13], Бакало О.Д. [1]. Річки як екокоридори регіональної екологічної мережі розглядав у своїх працях Царик П.Л. [14]. Структуру землекористування адміністративних районів через які протікає р. Нічлава аналізували у своїх публікаціях Сивий М.Я., Гавришок Б.Б., Питуляк М.Р., Питуляк М.В та інші.

Мета дослідження. Аналіз сучасного стану структури земельних угідь адміністративних одиниць в межах басейну р. Нічлави та обґрунтування пріоритетних напрямків оптимізації землекористування басейну річки.

Виклад основного матеріалу. В межах басейну річки Нічлави зосереджено близько 30 населених пунктів, які об'єднані у 12 сільських рад, а також міста Копичинці та Борщів. В Гусятинському районі 4 адміністративні одиниці – м. Копичинці, Гадинківська, Котівська та Сухоставська сільські ради; у Чортківському районі 3 адміністративні одиниці – Давидківська, Швайківська та Шманьківська сільські ради; у Борщівському районі 7 адміністративних одиниць – м. Борщів, Бабінецька, Жилинська, Пилатківська, Пилипченська, Худиківська та Шупарська сільські ради.

Із таблиці 1 видно, що більшість адміністративних одиниць у межах басейну річки Нічлави характеризуються високою розораністю – понад 60% (при нормі 30%). Найвища розораність спостерігається на території сільських рад Борщівського району та Сухоставської сільської ради

Гусятинського району. Найнижчою розораність є на території Худиківської сільської ради (43,5%) Борщівського району та м. Копичинці (45%). Таким чином у межах басейну р. Нічлави розорано близько 16 тис. га земель. Проблемним є те, що у більшості сільських рад, де показник розораності високий, використовуються малопродуктивні та високоеродовані землі, які можна було б зайняти під багаторічні насадження, при цьому не змінюючи цільового призначення землі.

Таблиця 1.

Структура земельних угідь адміністративних одиниць в межах басейну річки Нічлави, % (складено за матеріали джерела [7])

№	Адміністративна одиниця	Орні землі	Забудовані землі	Землі під водою та болотами	Землі під лісами	Пасовища, сіножаті та б/н
1	Гадинківська с/р	60,0	6,0	1,5	26,0	4,5
2	м. Копичинці	45,0	9,0	1,5	33,0	9,0
3	Котівська с/р	50,0	5,5	6,0	23,5	13,0
4	Сухоставська с/р	81,5	5,0	0,3	0,5	10,0
5	Давидківська с/р	82,0	4,5	0,5	0,5	10,0
6	Швайківецька с/р	77,0	4,0	4,0	2,0	8,0
7	Шманьківецька с/р	75,0	3,0	2,0	7,0	7,0
8	м. Борщів	47,5	30,0	0,8	15,0	5,5
9	Бабинецька с/р	55,0	4,0	0,7	19,0	15,0
10	Жилинська с/р	53,5	4,0	2,0	30,5	5,0
11	Пилатківська с/р	65,0	4,0	4,0	18,0	7,0
12	Пилипченська с/р	56,0	6,0	3,0	14,5	17,0
13	Худиківська с/р	43,5	6,0	4,5	17,0	25,5
14	Шупарська с/р	60,0	3,0	0,5	18,0	15,0

Із структури земельних угідь басейну р. Нічлави, видно, що лісистість становить 16%, це 4700 га лісів, тоді як площа ріллі понад 15 тис. га. Найнижчою лісистістю характеризуються, відповідно, ті ж адміністративні одиниці, що мали найвищу розораність. Проте, на території Гадинківської, Котівської, Жилинської сільських рад та м. Копичинці показник лісистості становить 23-33%, що відповідає нормі. Адже басейн річки Нічлави знаходиться в зоні широколистяних лісів із нормативним показником лісистості – 23-40% [5]. Хоч більша половина населених пунктів (10) має показник лісистості менше 20%.

У структурі земельних угідь населених пунктів у межах басейну р. Нічлави забудовані землі у становлять 6,7%, близько 2% земель знаходяться під водою та болотами. Значні площі боліт було осушено під час інтенсивної меліорації ХХ ст. Станом на сьогоднішній день в межах басейну річки Нічлави загальна площа відкритих заболочених земель становить 75 га. Інші землі сільськогосподарського призначення (пасовища, сіножаті та багаторічні насадження) займають 11% території (рис. 1).

Також, варто зазначити, що басейн р. Нічлави характеризується високою заповідністю близько 15%. В межах адміністративних одиниць басейну р. Нічлави землі природоохоронного призначення становлять 4033 га, найбільше їх у Борщівському районі – 2513 га та м. Копичинці Гусятинського району – 1520 га. Така тенденція пояснюється високою заповідністю краю, зокрема Борщівського району, а відповідно, наявністю значної кількості (20 од.) об'єктів природно-заповідного фонду [15].

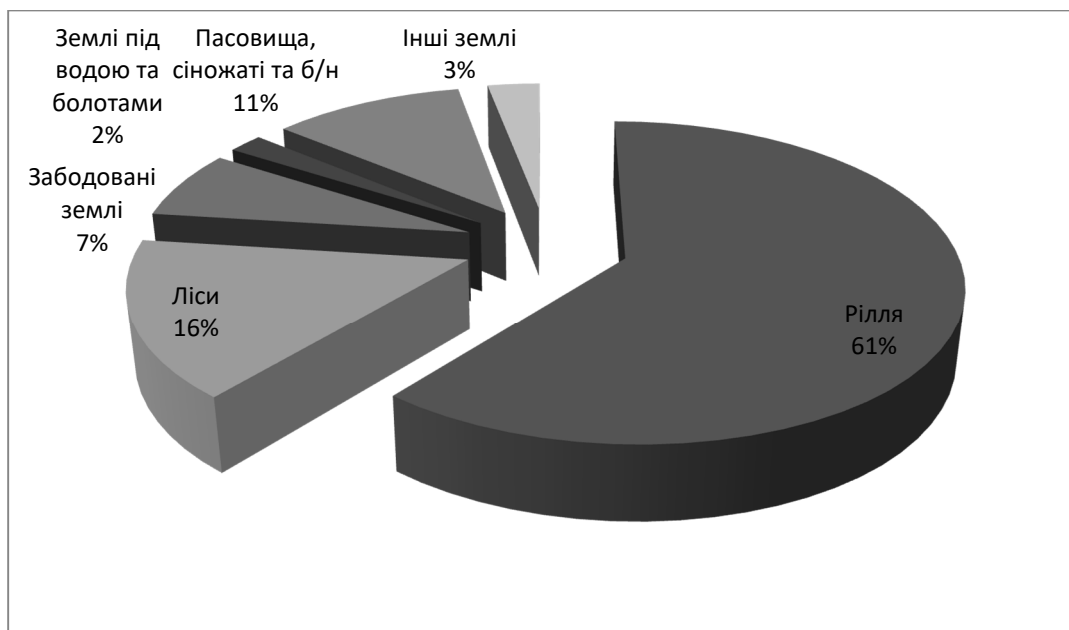

Рис. 1 Структура землекористування басейну річки Нічлави

Проведений аналіз структури земельних угідь адміністративних одиниць в межах басейну р. Нічлави показав значну їх диференціацію і відмінність від науково обґрунтованих норм. Враховуючи основні засади концепції сталого розвитку та історико-географічні особливості розвитку басейну р. Нічлави нами розроблено оптимізаційну модель землекористування (табл. 2). Запропонована модель враховує загальносвітові тенденції щодо співвідношення площ угідь під природною рослинністю та антропогенних земельних ділянок (60:40) [12].

Таблиця 2.

Оптимізаційна модель земельних угідь адміністративних одиниць басейну р. Нічлави, %

№	Адміністративна одиниця	Орні землі (наяв\опт).	Забудовані землі	Землі під водою та болотами	Землі під лісами (наяв\оптим)	Пасовища сіножаті та б/н (наявна\оптим)	Частка природної рослинності (наявна\оптим).
1	Гадинківська с/р	60/43	6,0	1,5	26/28	4,5/19,5	32/49
2	м. Копичинці	45/39	9,0	1,5	33/33	9/15	43,5/49,5
3	Котівська с/р	50/42	5,5	6,0	23,5/25	13/19,5	42,5/50,5
4	Сухоставська с/р	81/43	5,0	0,5	0,5/25	10/23,5	11/49
5	Давидківська с/р	82/43	4,5	0,5	0,5/25	10/24,5	11/50
6	Швайківська с/р	77/41	4,0	4,0	2/26	8/20	14/50
7	Шманьківська с/р	75/40	3,0	2,0	7/25	7/24	16/51
8	м. Борщів	47/23	30,0	0,5	15/25	5,5/19,5	21/45
9	Бабінецька с/р	55/40	4,0	0,5	19/27	15/22	34,5/49,5
10	Жилинська с/р	53/40	4,0	2,0	30/30	5/18	37/50
11	Пилатківська с/р	65/43	4,0	4,0	18/27	7/20	29/51
12	Пилипченська с/р	56/40	6,0	3,0	14/24	17/23	34/50
13	Худиківська с/р	43/38	6,0	4,5	17/22	25,5/25,5	47/52
14	Шупарська с/р	60/42	3,0	0,5	18/28	15/23	33,5/51,5

Оскільки р. Нічлава знаходиться у зоні широколистяних лісів, то нормативний показник лісистості її басейну повинен становити 23-40% [5]. Оптимальна частка природних угідь будь-якої території повинна складати 50-60%, враховуючи екостабілізаційну, середовищотвірну та господарську роль природних ландшафтів [12].

Таким чином, враховуючи високу розораність басейну р. Нічлави (61%), її необхідно скоротити в середньому на 21%, за рахунок переведення частини малопродуктивних і сильноеродованих орних земель під заліснення або залуження. Частина орних земель з крутизною схилу більше 7° (Сухоставська сільська рада більше 5°) рекомендується під заліснення, що сприятиме зростанню лісистості території в середньому на 10%. Інша частина вилучених орних земель з крутизною схилів менше 7° підлягатиме залуженню, що дасть можливість довести частку пасовищ і сіножатей до 21%. Адже пасовища, сіножаті та вигони виконують водозахисні функції в межах річкових долин і силових місцевостей. Проведення таких оптимізаційних заходів сприятиме зростанню частки земель під природними угіддями в межах басейну р. Нічлави з 30% до 50%.

Отож, оптимізаційна структура земельного фонду адміністративних одиниць в межах басейну р. Нічлави включатиме 40% - орних земель, 26,5% – лісів та лісовкритих площ, 21% – сіножатей, пасовищ та багаторічних насаджень, 7% – забудованих земель і 2% – земель під водою та болотами (рис. 2.).

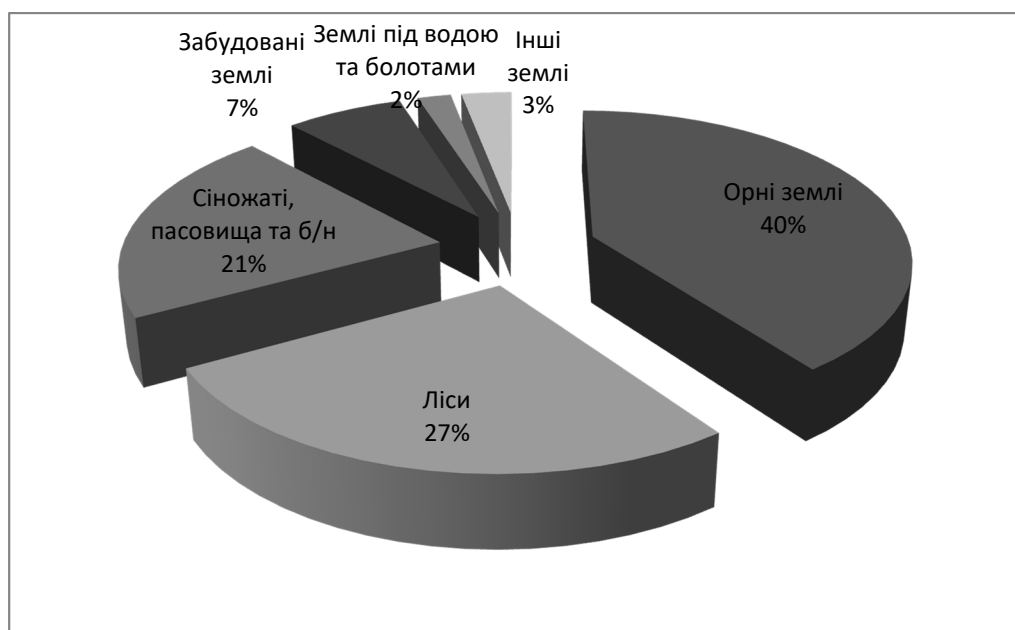

Рис.2. Оптимізаційна структура землекористування басейну р. Нічлави

В основу запропонованої моделі покладено принцип рівноваги і паритетного розвитку господарства. Це означає, що використання земельних та інших природних ресурсів і розвиток господарської діяльності на досліджуваній території не повинні погіршувати якості довкілля і стану природних геосистем. Реалізувати такий підхід потрібно впродовж певного періоду часу, змінивши цільове призначення земель та організувавши ландшафтно-адаптоване їх використання.

Література:

1. Бакало О. Структура землекористування територій сільських рад в басейні річки Джурин / О. Бакало // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль: СМП «Тайп». – № 2 (випуск 39). – 2015. – С. 208-214.
2. Вітенко І. Геоекологічна ситуація долини річки Нічлава / І. Вітенко // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль: Видавн. відділ ТНПУ. – 2008. – № 1 (випуск 23). – С. 174-179.
3. Гавришок Б. Геопросторові особливості сільськогосподарського землекористування Гусятинського району Тернопільської області / Б. Гавришок // Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. – Одеса: ОНУ. – 2017. - №22 (випуск 30). – С. 138-149.
4. Географія Тернопільської області. Т.1. Природні умови та ресурси / ред. проф. Сивого М.Я. – Тернопіль: Крок, 2017. – 504 с.
5. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту місце і простір [Монографія у 2-х т.] / М. Д. Гродзинський – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет» – Т.1. – 2005. – 431 с. Т.2. – 2005. – 503 с.
6. Заставецька О.В. Географія Тернопільської області / О.В. Заставецька, Б.І. Заставецький, Д.В. Ткач. – Тернопіль, 1994. – 88 с.

7. Матеріали звіту Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області (форма б-зем) по Борщівському, Гусятинському та Чортківському районах.
8. Природні умови та ресурси Тернопільщини. / за ред. М.Я. Сивого, Л.П. Царика. – Тернопіль: ТзОВ: «Тернограф», 2011. – 512 с.
9. Питуляк М.Р. Гідрологія: навчально-методичний посібник / М.Р. Питуляк, М.В. Питуляк. – Тернопіль: ТНПУ, 2014. – 118 с.
10. Природокористування: навчальний посібник. / [Царик Л.П., Чеболда І.Ю., Каплун І.Г., Стецько Н.П. та ін.] – Тернопіль: редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2015 – 398 с.
11. Свинко Й.М. Нарис про природу Тернопільської області: геологічне минуле, сучасний стан. / Й.М. Свинко. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 192 с.
12. Царик Л.П. Географічні засади формування і розвитку природоохоронних систем Поділля: концептуальні підходи, практична реалізація / Л.П. Царик – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 320 с.
13. Царик Л.П. Гідроекологічна ситуація / Л.П. Царик // Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області). – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – С. 78-85.
14. Царик П.Л. Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області) / П. Л. Царик – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – 172 с.
15. Офіційний сайт Управління екології та природних ресурсів Тернопільської ОДА. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ecoternopil.gov.ua>.

Abstract:

***Ihor Kuzk.* MODERN STATE AND TRENDS FOR THE OPTIMIZATION OF LAND USE IN THE BASIN OF THE RIVER NICHLAVA.**

The article deals with the problem of land use of administrative units within the basin of the Nichlava River. The defined of the basin, which is 61%, forests is 16%, and the share of built up land is 6,7%. The reserve of the river basin is 15%, and the share of natural lands is only 30%. In this regard, we have developed an optimization model for land use in the basin of the Nichlava River. It is necessary to implement such an approach during a certain period of time, changing the purpose of the land and organizing their landscape-adapted use.

Key words: river Nichlava, land use, basin forestry, land, optimization.